

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده‌ی علوم انسانی - گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ

گرایش انقلاب اسلامی

عنوان:

اندیشه‌ی سیاسی دکتر علی شریعتی

استاد راهنما:

دکتر حجت فلاح توتکار

استاد مشاور:

دکتر نصرالله پورمحمدی املشی

نگارش: سهراب زارعی آبادکرد

(زمستان ۱۳۸۹)

بسمه تعالی

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی
(فرم شماره ۲۶)

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب سید علی کزازی دانشجوی رشته تاریخ انقلاب اسلامی مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه انگیز تحصیلی خود، با عنوان اندر سیمای سید علی شریعتی را تأیید کرده، اعلام می نمایم که تمامی محتوی آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین المللی، نبوده و تعهد می نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً اینکه کلیه مسئولیت ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو سید علی کزازی
امضاء و تاریخ
۱۳۹۰/۰۲/۲۶

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
 معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان نامه / رساله

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان نامه کارشناسی ارشد / دکتری ...
 دانشجوی رشته ...
 در تاریخ ... در دانشگاه برگزار گردید و این پایان نامه با شماره ... و درجه ...
 داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبیه دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر محبت فلاح توکهار	استادیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) تهران	
۲	استاد مشاور	دکتر نسرین پورمحمدی الهی	استادیار	"	
۳	داور خارج	دکتر سعید مرادی	استادیار	دانشگاه سبزگان بدخشان	
۴	داور داخل	دکتر حسین آبدار	دانشیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) تهران	
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر کامران کسای	استادیار	"	

تقدیم به:

- استاد گرانمایه، اندیشه‌شناس، و بزرگواریم جناب آقای دکتر حجت فلاح

توتکار،

- همسر و تنها دخترم همه‌ی امیدهای زندگی‌م.

و با یادی از:

- استاد علم و اخلاق مرحوم دکتر عبدالهادی حائری .

- روانشاد پدرم که در اثنای این نوشته از خاک پر کشید.

سپاس نامه

نکته‌آموزی‌های خردمندان و راهگشایی‌های دانشمندانه‌ی استاد راهنمای اندیشه‌شناس، ارجمند، و بزرگواری جناب آقای «دکتر حجت فلاح توتکار» را همواره توشه‌ی راه خود خواهم داشت. مراتب بهترین و خالصانه‌ترین سپاسهای خود را به ایشان عرضه داشته، از خدای مهربان برای آن استاد عزیز بهروزی و پیروزی همیشگی را خواهانم. نیز با سپاس از استاد مشاور محترم، ارجمند و نکته‌سنج، جناب آقای دکتر نصرالله پورمحمدی املشی که با رایزنی‌های ارزشمندشان، اینجانب را یاری نمودند.

با سپاس ویژه از «علی کشاورز فیض‌آسا» دانشجوی محترم دانشگاه صنعتی همدان که وجودش همه راستی و مردانگی است. یاری‌های بی‌دریغ این جوان درستکار گیلانی را ارج می‌نهم. از الطاف دوست گرامی جناب آقای دکتر احمدی عضو محترم هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی قزوین ممنون و سپاسگزارم. با تشکر و قدردانی از زحمات دوست عزیزم جناب آقای کاظم نیازی نشاط، که در تهیه متن نهایی این پایان‌نامه به اینجانب یاری فراوان رساندند. همت در خور ستایش جوان غیرتمند کردستانی، دوست گرامی، جناب آقای کاوه نقشبندی دانشجوی محترم کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه بین‌المللی قزوین را نیز سپاسگزارم و محبتش را فراموش نخواهم کرد.

در نهایت، با قدردانی از کارکنان با حوصله و محترم کتابخانه‌ی دانشگاه بین‌المللی قزوین، به ویژه جناب آقای آزاد که نهایت همکاری را با اینجانب مبذول داشتند. اگر اجری بر این نوشته مترتب باشد، از آن بزرگواران و البته تمام کاستی‌ها و کوتاهی‌های آن، برعهده‌ی بنده‌ی حقیر است. ☆

چکیده:

این رساله در پی بررسی مهم‌ترین محورهای اندیشه‌ی سیاسی در مجموعه‌ی آثار دکتر علی شریعتی می‌باشد. شریعتی اندیشمندی چند بعدی است. تاکنون در باره‌ی هیچ اندیشمند ایرانی، به اندازه‌ی او، آرای متفاوت ابراز نشده است. بررسی اندیشه‌ی شریعتی، در واقع بررسی بخش مهمی از تاریخ پر فراز و نشیب رویارویی ایران با «دو رویه تمدن بورژوازی غرب» در دوران معاصر ماست. زیربنای این اندیشه مذهب و روبنای آن سیاست است. این اندیشه واکنش یک جامعه‌ی سنتی، با تاریخی کهن، در برابر هجوم مدرنیسم است. سلاح شریعتی در این واکنش، به کارگیری زنده‌ترین بخش آن سنت، یعنی مذهب بود؛ هم برای رویارویی با غرب و هم برای بازیابی هویت از دست رفته‌ی یک ملت. اگر چه کار او بدون پیشینه‌ی قبلی نبود اما فراگیرتر و تأثیرگذارتر از کسانی بود که قبلاً در صدد یافتن راهی در مواجهه با غرب و احیای اسلام و ایران برآمده بودند.

کلید واژه: اندیشه‌ی سیاسی - انسان شناسی - مارکسیسم - لیبرالیسم - اگزیستانسیالیسم -

فاشیسم - دموکراسی متعهد - دموکراسی شورایی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱.....	کلیات پژوهش
۱۰.....	بخش اوّل: مبانی اندیشه‌ی سیاسی شریعتی
۱۱.....	فصل اول: جهان بینی توحیدی (جهان شناسی)
۱۳.....	۱-۱-۱: ابعاد جهان بینی توحیدی
۱۶.....	۱-۱-۲: سایر ویژگی‌های جهان بینی توحیدی
۱۹.....	فصل دوم: انسان شناسی
۲۳.....	۱-۲-۱: بحران انسان معاصر
۳۰.....	۲-۲-۱: انسان نمونه‌ی مکتب
۳۳.....	۳-۲-۱: مسئولیت‌های سیاسی انسان

(الف)

بخش دوم: نقد ایدئولوژی های سیاسی.....	۴۰
فصل اول: نقد لیبرالیسم و دموکراسی غربی.....	۴۱
۱-۱-۲: منشأ لیبرال - دموکراسی.....	۴۱
۲-۱-۲: انواع دموکراسی.....	۴۲
۳-۱-۲: آسیب شناسی لیبرال - دموکراسی.....	۴۳
۴-۱-۲: انحطاط لیبرال - دموکراسی.....	۴۸
۵-۱-۲: لیبرالیسم و اسلام.....	۴۹
۶-۱-۲: دموکراسی ایده آل.....	۵۱
فصل دوم: نقد ایدئولوژی سوسیالیستی و مارکسیستی.....	۵۴
۱-۲-۲: ارزش سوسیالیسم.....	۵۴
۲-۲-۲: مارکس و مارکسیسم.....	۵۶
۳-۲-۲: مارکسیسم دولتی و استالینسم.....	۶۵
۴-۲-۲: جایگاه مارکسیسم.....	۶۷
فصل سوم: نقد ایدئولوژی اگزیستانسیالیسم.....	۷۰
۱-۳-۲: واژه و تعریف.....	۷۰
۲-۳-۲: منشأ اگزیستانسیالیسم.....	۷۰
۳-۳-۲: برخی از ویژگی های اگزیستانسیالیسم.....	۷۲

۷۴.....	۴-۳-۲ : تاثیرات اگزیتانسیالیسم.....
۷۵.....	۵-۳-۲ : اگزیتانسیالیسم و دیگر ایدئولوژی‌ها.....
۷۸.....	فصل چهارم: نقد ایدئولوژی فاشیسم.....
۷۸.....	۱-۴-۲ : تعریف فاشیسم.....
۷۹.....	۲-۴-۲ : خاستگاه فاشیسم.....
۸۳.....	۳-۴-۲ : ویژگی‌های فاشیسم.....
۸۶.....	۴-۴-۲ : فاشیسم و دیگر ایدئولوژی‌ها.....
۸۸.....	بخش سوم: مفاهیم سیاسی.....
۸۹.....	فصل اول: سیاست و مبارزه سیاسی.....
۸۹.....	۱-۱-۳ : «مرد حکمت» یا «مرد سیاست».....
۹۰.....	۲-۱-۳ : مفهوم سیاست.....
۹۲.....	۳-۱-۳ : مبارزه ی سیاسی.....
۹۵.....	۴-۱-۳ : آسیب شناسی مبارزه سیاسی.....
۹۷.....	۵-۱-۳ : استراتژی سیاسی (راه سوم).....
۹۹.....	فصل دوم: آزادی.....
۹۹.....	۱-۲-۳ : واژه و تعریف.....
۱۰۱.....	۲-۲-۳ : جبر و اختیار.....

- ۱۰۲.....ارتباط آزادی با عدالت.....۳-۲-۳
- ۱۰۳.....انتقاد از آزادی لیبرالیستی.....۴-۲-۳
- ۱۰۵.....آزادی و دیکتاتوری.....۵-۲-۳
- ۱۰۶.....جایگاه آزادی.....۶-۲-۳
- ۱۰۸.....**فصل سوم: عدالت**.....
- ۱۰۸.....تعریف عدالت.....۱-۳-۳
- ۱۰۹.....عدالت و جامعه.....۲-۳-۳
- ۱۱۰.....عدالت و آزادی.....۳-۳-۳
- ۱۱۰.....عدالت در اسلام و تشیع.....۴-۳-۳
- ۱۱۵.....هدف عدالت.....۵-۳-۳
- ۱۱۷.....**فصل چهارم: انقلاب**.....
- ۱۱۷.....تعریف انقلاب.....۱-۴-۳
- ۱۱۸.....علل انقلاب.....۲-۴-۳
- ۱۲۰.....«جهش انقلابی».....۳-۴-۳
- ۱۲۱.....«انقلاب دائمی».....۴-۴-۳
- ۱۲۳.....آسیب شناسی انقلاب.....۵-۴-۳
- ۱۲۹.....اثرات انقلاب.....۶-۴-۳
- ۱۳۰.....**فصل پنجم: قانون**.....

فصل ششم: احزاب سیاسی..... ۱۳۱

۱-۶-۳: تعریف حزب سیاسی..... ۱۳۱

۲-۶-۳: چگونگی شکل گیری احزاب سیاسی..... ۱۳۴

۳-۶-۳: ویژگی های حزب سیاسی « شیعه»..... ۱۳۵

بخش چهارم: الگوی سیاسی..... ۱۳۶

فصل اول: استقلال فکری و سیاسی..... ۱۳۷

فصل دوم: آگاهی سیاسی..... ۱۳۸

۱-۲-۴: تعریف آگاهی..... ۱۳۸

۲-۲-۴: اثرات آگاهی..... ۱۳۹

۳-۲-۴: آفت آگاهی..... ۱۴۰

۴-۲-۴: هدف و جهت آگاهی..... ۱۴۰

۵-۲-۴: جایگاه آگاهی..... ۱۴۱

فصل سوم: امامت و رهبری..... ۱۴۵

۱-۳-۴: واژه امامت..... ۱۴۵

۲-۳-۴: علل توجه شریعتی به مسئله امامت..... ۱۴۴

۳-۳-۴: تعریف امام و امامت..... ۱۴۷

۴-۳-۴: امامت در دوره ی حضور و دوره ی غیبت..... ۱۵۲

۵-۳-۴: وظایف امام و رهبر..... ۱۵۴

۱۵۵.....	۶-۳-۴ : آسیب شناسی امامت (رهبری).....
۱۵۷.....	فصل چهارم: وصایت ، شورا و دموکراسی شورایی
۱۵۸.....	۱-۴-۴ : وصایت.....
۱۵۸.....	۲-۴-۴ : بیعت و شورا.....
۱۵۹.....	۳-۴-۴ : دموکراسی شورایی.....
۱۶۰.....	فصل پنجم: جامعه ایده آل و آرمانی شریعتی
۱۶۳.....	نتیجه گیری.....
۱۶۵.....	فهرست منابع و مآخذ.....
۱۷۴.....	چکیده انگلیسی.....

کلیات پژوهش

❖ دیباچه:

اندیشه‌ی سیاسی، اندیشه‌ای در باره‌ی «پدیده‌های سیاسی» است. پدیده‌ی سیاسی نیز در جامعه‌ی سیاسی تحقق می‌یابد. پدیده‌ی سیاسی هر امری است که در جامعه‌ی سیاسی از جهت سیاسی بودنش پدید آید. بنابراین نقطه‌ی آغاز بررسی چیستی اندیشه‌ی سیاسی، نظر به جامعه‌ی سیاسی و شناخت چیستی آن است. چنین پدیده‌ای موضوع اندیشه‌ی سیاسی است. **اندیشه‌ی سیاسی مجموعه‌ای از آرای سیاسی نیست بلکه حرکت ذهنی و علمی برای رسیدن به این آراء است.** معمولاً پژوهشگران برای هر اندیشه‌ی سیاسی سه مرحله را در نظر می‌گیرند:

❖ مرحله‌ی اول: نحوه‌ی رویارویی اندیشمند با پدیده‌ی سیاسی:

این رویارویی مستلزم اخذ دیدگاه است. دیدگاه اندیشمند از پاسخ او به چنین پرسشهایی حاصل می‌شود:

۱. اندیشمند سیاسی اصولاً چه پدیده‌هایی را «سیاسی» می‌داند؟
۲. اندیشمند سیاسی به طور کلی چه ارزشی برای «سیاست» قائل است؟
۳. اندیشمند از اندیشه و پرسش در باره‌ی پدیده‌های سیاسی چه «هدفی» دارد؟

❖ مرحله دوم: تعیین نوع مطلوب‌ها در رویارویی با پدیده‌های سیاسی

تعیین نوع مطلوب‌ها مستلزم داشتن یک «مدل مفهومی» از پدیده‌های سیاسی است؛ اعم از این که مطلوب مجهولی باشد که باید کشف شود یا نیازی باشد که باید برآورده شود. مجموعه مفاهیم مرتبط با هم که از یک پدیده‌ی مرکب، تصویری در ذهن درست می‌کند، «مدل مفهومی» نامیده می‌شود. مدل مفهومی زمینه اندیشه است. زیرا موضوعات مربوط به حیات انسانی به وسیله چنین مدلی قابل تعریف است و با تعریف این موضوعات، موضوع برای نظریه سیاسی تعریف می‌شود. برای نمونه، مدل مفهومی یک فرد مسلمان، از «انسان سیاسی»، آشکارا با مدل مفهومی یک لیبرال غربی متفاوت است و این نشانگر تفاوت اندیشه‌ی سیاسی این دو شخص است. یک فقیه، مطلوب خود را ذیل یکی از این مدلها، تعیین نوع می‌کند و یک لیبرال یا یک مارکسیست در ذیل مدلی دیگر.

مرحله سوم: نحوه‌ی یافتن پاسخها به مطلوبهای سیاسی

اگر مشکل یک اندیشمند سیاسی، پرسشی برای کشف یک واقعیت سیاسی باشد، دو نکته در نحوه‌ی یافتن پاسخ اهمیت اساسی دارند:

۱. منابع معرفتی اندیشمند.

۲. روش اندیشمند در بهره‌گیری از منابع معرفتی.

اما اگر مشکل اندیشمند سیاسی، برطرف ساختن نیازی در حیات سیاسی - اجتماعی جامعه‌اش باشد، در این صورت اموری که در نحوه‌ی یافتن پاسخ موثرند، عبارتند از:

۱. منابع معرفتی اندیشمند.

۲. روش اندیشمند در بهره‌گیری از منابع معرفتی.

۳. جهان بینی اندیشمند (برای تعیین مبدأ اعتبار اندیشه‌اش).

۴. هدف اندیشمند از برآوردن نیاز جامعه.

با توجه به این مختصر در مورد چیستی اندیشه‌ی سیاسی، به نظر می‌رسد شریعتی از آن دسته اندیشه‌ورزانی باشد که در صدد پاسخ به نیازهای فکری نسل معاصر خود، به پا خاسته باشد. منابع معرفتی او ریشه در دو فرهنگ شرقی و غربی داشت. روش او در بهره‌گیری از منابع معرفتی‌اش، ترکیبی از نسبی‌گرایی و خردگرایی، جهان‌بینی او به عنوان مبدأ اعتبار اندیشه‌اش، «توحید» و سرانجام هدف او از پاسخ به نیاز نسل معاصرش، ایجاد هویتی نوین متناسب با دگرگونی‌های روزگارش بود.

در بررسی تاریخ انقلاب اسلامی ایران، از پرداختن به شریعتی گریزی نیست. او از آن دسته اندیشمندانی است که مورد داوری‌های متناقض قرار گرفته است. سنت‌گرایان، او را متجددی می‌دانستند که در پوشش مذهب، مدرنیسم را ترویج می‌کند. از سوی دیگر، تجددگرایان، او را متدینی می‌یافتند که در لباس مدرنیسم، مذهب را زنده می‌کند. اگر بپذیریم این کشاکش‌ها در کشور ما هنوز ادامه دارد، واگر ملاک پویایی یک اندیشه، توان ایجاد همین گفتمان‌ها باشد، پس باز هم باید گفت از پرداختن به او گریزی نیست.

گذشته از دشواری عمومی داوری در مورد اندیشه‌هایی چند بعدی از سنخ شریعتی، شاید در مورد شخص او، خصلت آثار گوناگونش، کار را دشوارتر کند. این آثار اغلب مجموعه‌ای از گفتارهای اوست که در شرایط اجتماعی و روحی متفاوت، بیشتر گفته و کمتر نوشته شده است. به دلیل اوضاع متلاطم زمان و ویژگیهای شخصیتی، او در این آثار نمی‌توانست به صورتی هدفمندانه و روشمندانه در مورد سیاست هم سخن بگوید. به ناچار در ضمن بحث‌های دیگر و اغلب با بیانی سمبولیک، آرای سیاسی مورد نظر خود را نیز مطرح می‌کرد.

شریعتی جزء معدود اندیشمندانی است که تلاش کرده از دریچه‌ی جامعه‌شناسی به مقوله‌ی دین نگاه کند. این نوع نگرش نسبت به دین، در جامعه‌ی ایران، پیشینه‌ی چندانی نداشت و پیامد دانش-اندوزی و زندگی درغرب بود. پیش از این، محیط داخلی پرورش فکری او، از دوران کودکی تا زمان خروج از کشور، سبب دل‌بستگی عمیق او به مفاهیم دینی می‌شد. اما ملاحظه‌ی فرهنگ غربی از نزدیک، تحولات فکری دیگری هم در او ایجاد کرد. به نظر می‌رسد راه حلی که او برای حل این پارادوکس فکری انتخاب کرد، تلاش در اخذ وجوه مثبت تمدن غرب در عین تکیه بر میراث ایرانی-اسلامی‌اش بود. البته در این مسیر تاریخ و فرهنگ باستانی ایران، جایگاه چندانی نداشت.

در برخورد با هر مفهوم کهن یا نوین سیاسی-اجتماعی اولین پرسش برای او این بود که آن مقوله به چه کار جامعه‌ی اومی آید و یا این که چه رابطه‌ای می‌تواند با فرهنگ اسلامی داشته باشد؟ این ویژگی در بیشتر آثار او دیده می‌شود. از همین روی اغلب مفاهیم سیاسی-اجتماعی مورد اشاره‌ی او شیرازه‌ی تطبیقی-مقایسه‌ای با سایر اندیشه‌ها را دارد. او به سادگی حاضر بود از هر مفهومی در راستای اهداف خود بهره‌برد و یا در صورت لزوم، به راحتی آن را به کناری نهد.

متدولوژی کلی او در بررسی مفاهیم سیاسی و اجتماعی مبتنی بر چهار عنصر آگاهی، حرکت، نقد و در نهایت کاربرد آن مفهوم در منظومه‌ی فکری‌اش بود؛ ابتدا تلاش می‌کرد خود، آن مقوله را بشناسد، سپس بشناساند و اگر تشخیص می‌داد عنصر حرکت‌زایی در آن وجود دارد، ابتدا به نقد آن می‌پرداخت و در هر فرصتی با تکرار آن مفهوم، تلاش می‌کرد آن را وارد فرهنگ سیاسی زمان خود کند.

✻ بیان مسئله:

اگر درونمایه‌ی اندیشه‌ی سیاسی نقد گذشته و حال، ایده‌آل‌گرایی، نگاه به آینده‌ی یک جامعه و تلاش برای ایجاد دگرگونی باشد، در پی آنیم که نسبت آرای شریعتی را با مقولات اساسی این اندیشه، مانند جهان‌شناسی، انسان‌شناسی، حکومت، آزادی، عدالت، انقلاب، قانون، احزاب سیاسی، الگوی سیاسی و... بسنجیم و جایگاه آنها را در منظومه‌ی فکری او مشخص نموده و نشان دهیم کدام بخش‌های اندیشه‌ی او حالت تاریخی گرفته و کدام محورها هنوز در جامعه‌ی فعلی حضور فکری دارد و قابل بررسی می‌باشد.

☀ سازماندهی پژوهش:

این رساله در چهار بخش تنظیم گردیده است:

بخش اول به بررسی مبانی اندیشه‌ی سیاسی شریعتی می‌پردازد که خود شامل دو فصل مجزا از یکدیگر است. فصل اول جهان‌شناسی شریعتی و فصل دوم انسان‌شناسی او را بیان می‌کند. در این فصل اخیر نظریات شریعتی در رابطه با انسان در سه قسمت جداگانه تحت عناوین «بحران انسان معاصر»، «انسان نمونه‌ی مکتب» و «مسئولیت‌های سیاسی انسان» مورد کند و کاو قرار گرفته است.

در بخش دوم به بیان نظریات شریعتی در نقد ایدئولوژی‌های مهم زمان خود پرداخته‌ایم. این بخش، خود، شامل چهار فصل است که به ترتیب در نقد ایدئولوژی‌های «لیبرال - دموکراسی»، «سوسیالیسم»، «اگزیستانسیالیسم» و «فاشیسم» می‌باشد.

بخش سوم این رساله در توضیح شش بند از مهمترین محورهای مطرح در اندیشه‌ی سیاسی، از دیدگاه شریعتی می‌باشد. این بخش موضوعات «سیاست، آزادی، عدالت، انقلاب، قانون و احزاب سیاسی» را در برمی‌گیرد.

بخش چهارم تلاش دارد با تکیه بر مجموع آرای شریعتی در نهایت یک الگوی سیاسی برای جامعه‌ی مورد نظر شریعتی به دست بدهد. این بخش نیز دارای پنج فصل مجزا از یکدیگر است؛ تحت عنوان‌های «استقلال فکری و سیاسی»، «آگاهی سیاسی»، «امامت و رهبری در عصر غیبت»، «وصایت، شورا و دموکراسی شورایی» و در نهایت با توجه به این که اندیشه‌های سیاسی عموماً آرمان‌گرا هستند، در پایان فصلی نیز تحت عنوان «جامعه‌ی ایده‌آل شریعتی» بر آن افزوده‌ایم.

از مدیریت و اساتید محترم گروه تاریخ دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین، آقایان دکتر حسین آبادیان، دکتر محسن بهشتی سرشت، دکتر نصرالله پورمحمدی املشی، دکتر عبدالرفیع رحیمی، دکتر باقرعلی عادلفر، دکتر حجت فلاح توتکار، استاد علیپور و دکتر ذکراالله محمدی که در مدت تحصیل از محضرشان بهره‌مند بوده‌ام، سپاسگزاری نموده برای ایشان آرزوی بهروزی همیشگی دارم. به ویژه خوشه‌چینی از خرمن دانش و معرفت استاد اندیشه‌شناس و ارجمند جناب آقای دکتر حجت فلاح توتکار، در کلاس درس و بهره‌گیری از نظرات ایشان در نوشتن این رساله و نیز بهره‌گیری از مشاوره‌ی خردمندانه‌ی استاد ارجمند جناب آقای دکتر نصرالله پورمحمدی املشی، برای اینجانب سعادت‌ی بوده است. زحمات ایشان را سپاسگزارم.

☀ سوالات اصلی پژوهش:

۱. منشأ اندیشه سیاسی شریعتی چیست؟
۲. نسبت اندیشه سیاسی شریعتی با مکاتب غربی چگونه است؟
۳. آیا شریعتی مدل سیاسی خاصی برای جامعه‌ی ایران پیشنهاد می‌کند؟

☀ فرضیه پژوهش:

این پژوهش بر سه فرضیه استوار است:

۱. اندیشه‌ی سیاسی شریعتی از یک سو متأثر از اسلام و از سوی دیگر تحت تأثیر مکاتب مهم سیاسی غرب (سوسیالیسم، لیبرالیسم و اگزیستانسیالیسم) است.
۲. اندیشه‌ی سیاسی شریعتی ناظر به ایجاد یک جامعه‌ی آرمانی بی طبقه‌ی توحیدی است و با مکاتب و ایدئولوژی‌های مطرح در غرب در تضاد است.
۳. اندیشه‌ی سیاسی شریعتی با تکیه بر میراث اسلامی در واکنش به لیبرالیسم و سوسیالیسم دولتی به دنبال راه سومی بر پایه‌ی فرهنگ خودی است. این راه سوم مبتنی بر یک دموکراسی آگاهانه و شورایی است.

☀ پیشینه پژوهش:

در باره‌ی جنبه‌های گوناگون اندیشه‌ی شریعتی پژوهش‌های فراوانی انجام گرفته است. با این وجود، تحت عنوان مورد نظر و با تکیه بر مجموعه‌ی آثار او تاکنون پایان‌نامه‌ی دانشجویی مستقلی تدوین نشده است.

☀ روش پژوهش:

روش پژوهش در این موضوع عمدتاً توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات، به شیوه‌ی کتابخانه‌ای انجام گرفته است.

☀ معرفی منابع:

منابع این موضوع بسیار گسترده بوده و به تعداد آنها نظرات گوناگون وجود دارد. با توجه به ویژگی قالب‌ناپذیری اندیشه‌ی شریعتی و تنوع آثار و نظرات پیرامون آن، شاید فراهم آوردن همه‌ی دیدگاه‌ها در قالب یک پایان‌نامه دانشجویی، کاری غیرممکن باشد. منابع این موضوع را به طور کلی به دو دسته‌ی اصلی و فرعی تقسیم کرده‌ایم:

الف. منابع اصلی. ب. منابع فرعی.

الف. منابع اصلی: شامل مجموعه‌ی آثار شریعتی در سی و شش مجلد. این منابع مشهورتر از آنند که نیازی به معرفی داشته باشند. در رابطه با این رساله تعدادی از آنها که در بردارنده‌ی مفاهیم مرتبط با اندیشه سیاسی هستند، بیشتر مورد توجه قرار داشته‌اند. البته در ضمن محتویات تمام این مجموعه‌ها، مفاهیم مرتبط با اندیشه سیاسی وجود دارد و تلاش ما نیز بر آن بوده که تا جای امکان، همه آثار مورد توجه قرار گیرند:

الف/۱: از مجموعه‌ی آثار شماره ۲ (خودسازی انقلابی)، شماره ۷ (شیعه)، شماره ۱۰ (جهت‌گیری طبقاتی اسلام)، شماره ۲۰ (چه باید کرد؟)، شماره ۲۱ (زن)، شماره ۲۷ (بازشناسی هویت ایرانی - اسلامی)، بیشتر در پیوند با بخش سوم (مفاهیم سیاسی) استفاده شده است.

الف/۲: از مجموعه آثار شماره ۴ (بازگشت)، شماره ۵ (ما و اقبال)، شماره ۱۱ و ۱۲ (تاریخ تمدن)، شماره ۱۳ (کویر)، شماره ۱۴ و ۱۵ (تاریخ و شناخت ادیان)، شماره ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ (اسلامشناسی ارشاد)، شماره ۲۲ (مذهب علیه مذهب)، شماره ۲۳ (جهان بینی و ایدئولوژی)، شماره ۲۴ (انسان)، شماره ۲۵ (انسان بی خود)، شماره ۲۸ (روش شناخت اسلام) و شماره ۳۱ (ویژگی‌های قرون جدید)، بیشتر در پیوند با بخش ۱ (مبانی اندیشه سیاسی) و بخش ۲ (نقد ایدئولوژی‌های سیاسی) استفاده شده است.

الف/۳: از مجموعه آثار شماره ۶ (حج)، شماره ۹ (تشیع علوی و تشیع صفوی)، شماره ۲۶ (علی «ع» و شماره ۲۹ (میعاد با ابراهیم)، بیشتر در پیوند با بخش چهارم (الگوی سیاسی) استفاده شده است.

الف/۴: رد پای برخی از آثار شریعتی نیز، بنا بر ویژگی تفکیک‌ناپذیری موضوعی، در تمام بخش‌ها دیده می‌شود: از جمله مجموعه آثار شماره ۱ (با مخاطب‌های آشنا)، شماره ۳۳ (گفتگوهای تنهایی) و شماره ۳۵ (آثار گوناگون).

ب. منابع فرعی: این گروه از منابع، تحقیقات جدیدی است که خود به دو دسته تقسیم می‌شوند:
ب/۱: منابعی که اختصاصاً به اندیشه‌ی سیاسی او پرداخته‌اند: در این جا پنج نمونه‌ی مهم از این سری معرفی می‌شود:

ب/۱/۱: کتاب «اندیشه سیاسی شریعتی و نقد شریعتیسم» نوشته‌ی رضا شاکری.

☞ معرفی: این کتاب در اصل در سه بخش کلی تنظیم شده است: بخش اول بررسی اندیشه‌ی سیاسی شریعتی است با توجه به سه دسته از آثارش یعنی «اسلامیات، اجتماعیات و کوریات». بخش دوم بررسی آرای سه تن از منتقدان اصلی شریعتی (بیژن عبدالکریمی، سید جواد طباطبایی و عبدالکریم سروش) است و بخش سوم نیز نقدی است بر «شریعتیسم» که به زعم نگارنده، نسبت این نحله‌ی فکری در مقایسه با سرچشمه‌اش، مانند نسبت «شمعی خاموش» به «شمعی روشن» است.
☞ نقد: تلاش نگارنده در دو بخش اول درخور می‌نماید. اما شریعتی بنیان‌گذار یک مکتب فکری مخصوص به خود نبود که فاصله گرفتن پیروانش از اندیشه او حرجی برکسی باشد. روشنفکری دینی از زمان سید جمال‌الدین اسدآبادی مطرح بوده و شریعتی نیز نقش خود را در این میدان ایفا کرده است. این راه هنوز باز است. اندیشه‌ها نیز به تناسب پیشرفت بشر تازه می‌شوند.

ب/۱/۲: کتاب «رند خام (شریعتی شناسی)» نوشته‌ی رضا علیجانی در سه جلد.

☞ معرفی: نگارنده زندگی فکری - سیاسی شریعتی را به سه دوره تقسیم می‌کند: دوره‌ی دانشگاه مشهد، دوره‌ی ارشاد و دوره پس از ارشاد و معتقد است که شریعتی در هر دوره نسبت به دوره قبل، به خصوص در رابطه با مسئله امامت و رهبری، تغییرات فکری داشته است.
☞ نقد: در پویایی اندیشه شریعتی تردیدی نیست اما شاید تغییرات فکری او به حدی نبوده که بتوان زندگی فکری‌اش را به دوره‌های مجزا تقسیم بندی کرد. شریعتی زنده نماند تا اندیشه‌های خود را به کمال برساند اما تا زمان حیاتش این اندیشه از کلیت نسبی و پیش فرض‌های مشخص و ثابتی نظیر «آزادی خواهی»، «عدالت خواهی»، «آرمان خواهی»، «امامت»، «انسان گرایی»، «انقلابی گری» و برخوردار بود.

ب/۱/۳: کتاب «شریعتی، متفکر فردا» نوشته‌ی هاشم آقاجری.

☞ معرفی: این کتاب مجموعه‌ای از چند سخنرانی و میزگرد (پرسش و پاسخ) است که گرچه در صدد بررسی کلیت منظومه‌ی فکری شریعتی نیست اما محورهای اساسی آن را مورد بحث قرار